

MARIUSZ CISZEK¹

Systemowe ujęcie filozofii bezpieczeństwa ekologicznego w kontekście bezpieczeństwa narodowego

Summary

Systemic Approach Philosophy of Ecological (Environmental) Security in the Context of National Security

Ecological (environmental) security can be defined as a permanent state of no threats to environmental balance. The security understood that way is analyzed in the context of national security. National security is more and more often being described as a system. This publication assumes that no state will be able to maintain its integrity unless it provides an appropriate level of ecological security perceived as systemic environmental protection. A secure state is the one taking care of the natural environment. This approach results from the systems philosophy, promoted in the publication, concerning the perception of ecological security as one of the areas (subsystems) of the global national security system (supersystem). A proper condition of the natural environment framed by state borderlines is reflected in other system-related domains shaping the global national security system. The issues mentioned in the publication are going to be juxtaposed with the concept of the national security of Poland; still, these remarks are going to be of general nature, going beyond the context of Poland.

---

¹ Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa, ul. Żytnia 39, 08-110 Siedlce; adres-mail: ciszek00@poczta.onet.pl.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo ekologiczne, bezpieczeństwo narodowe, filozofia systemowa (systemów), teoria systemów, nauki o bezpieczeństwie

Key words: ecological security, national security, system philosophy (philosophy of systems), systems theory, science of security (science of safety)

1. Wstęp

„Bezpieczeństwo ekologiczne” (nazywane również bezpieczeństwem środowiskowym) najprościej można byłoby zdefiniować jako „trwały stan wolny od zagrożeń naruszających równowagę w środowisku przyrodniczym oraz poczucie takiego stanu” lub jako „trwały stan umożliwiający skuteczne przeciwdziałanie zagrożeniom środowiska przyrodniczego oraz poczucie takiego stanu”. Tak pojmowane bezpieczeństwo ekologiczne (por. np. Hull 2008: 28; Ciszek 2012a: 30-32) jeszcze ponad kilkanaście lat temu w Polsce nie było ujmowane jako element systemu bezpieczeństwa narodowego. Konceptje bezpieczeństwa narodowego koncentrowały się głównie na zagadnieniach związanych z aspektem militarnym czy szeroko pojmowanej polityki bezpieczeństwa. Za sprawą m.in. nowelizowanych Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, a szczególnie tej z 2007 roku², sytuacja jednak uległa zmianie. We wspomnianej strategii uwzględniono nowe, przedmiotowe wymiary bezpieczeństwa, przekraczające aspekt militarny. W dokumencie tym uwzględniono także bezpieczeństwo ekologiczne jako jeden z sektorów współtworzących całościową koncepcję bezpieczeństwa narodowego. I słusznie. Trudno wyobrazić sobie państwo bezpieczne, które nie dba o ochronę środowiska i stabilność ekosystemów wewnątrz określonego państwa. W ten sposób państwo może zapewnić sobie trwałość, przyroda bowiem stanowi podstawę dla egzystencji i właściwego rozwoju ludzi

---

² W dniu 5 listopada 2014 roku prezydent RP Bronisław Komorowski zatwierdził nową Strategię Bezpieczeństwa Narodowego RP, która zastąpiła tę z 2007 roku. Niniejszy artykuł ma jednak wymiar dość ogólny i pomimo odwołań do Strategii z 2007 roku może być potraktowany uniwersalnie (i to nie tylko w wymiarze polskim).

należących do określonego narodu czy państwa. Jest także fundamentem wielotorowego rozwoju kraju, zwłaszcza gospodarczego (zasoby surowcowe, energetyczne). Naturalnie przyroda może być traktowana jako wartość nie tylko w wymiarze utylitarnym, ale i głębszym pod względem aksjologicznym. Trzeba jednak przyznać, że z perspektywy stosowanych nauk politycznych czy nauk o bezpieczeństwie (bezpieczeństwa narodowego) bierze się pod uwagę ten bardziej wymierny, użytkowy aspekt przyrody (nieprzekreślający jednak innych wizji postrzegania wartości środowiska przyrodniczego).

Przedmiotem badań niniejszego artykułu jest system bezpieczeństwa narodowego, a ściślej, pewna filozofia postrzegania bezpieczeństwa narodowego jako systemu. Przyjęto, że środowisko przyrodnicze ma istotny wpływ na bezpieczeństwo narodowe, a co za tym następuje, na bezpieczeństwo ludzi (społeczeństwa czy narodu) i poczucie przez nich tego stanu. Należy zatem ustalić, dlaczego czynniki kształtujące bezpieczeństwo ekologiczne wpływają jednocześnie na ogólny stan bezpieczeństwa narodowego (nazywanego też bezpieczeństwem państwa) oraz w jaki sposób przyczyniają się do zapewnienia odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa ludziom (narodowi czy społeczeństwu). To zagadnienie stanowi ogólny problem badawczy niniejszego artykułu. Problem ten można rozwikłać, przyjmując hipotezę, że bezpieczeństwo narodowe to pewien całościowy system. Natomiast bezpieczeństwo ekologiczne stanowi jeden z (przedmiotowych obszarów) elementów (podsystemów) współtworzących ów system (nadsystem). Co za tym następuje, dobry stan środowiska przyrodniczego pozytywnie oddziałuje na stan całego (bezpieczeństwa) państwa i jego mieszkańców, zaś zły stan środowiska negatywnie wpływa na bezpieczeństwo narodowe. Należy zatem przypuścić, że systemowa ochrona środowiska, podyktowana odpowiednią polityką państwa, może przeciwdziałać negatywnemu zjawisku degradacji środowiska, a także kształtować jej pozytywny stan i wzmacniać ogólne bezpieczeństwo narodowe oraz pozytywnie wpływać na życie ludzi (społeczeństwo).

Podjęte badania opracowano głównie na podstawie autorских przemyśleń, posługując się metodą analityczno-syntetyczną,

nawiązując także do podstawowych zagadnień z zakresu polskiej koncepcji bezpieczeństwa narodowego oraz podstaw ogólnej teorii systemów. Posłużono się przy tym metodą krytycznej analizy źródeł.

Przedstawiona filozofia postrzegania bezpieczeństwa ekologicznego w ramach obowiązującej koncepcji bezpieczeństwa narodowego RP będzie miała charakter zarysu. Pełna prezentacja takiego zagadnienia jest możliwa tylko w ramach osobnej monografii.

2. Ogólna charakterystyka bezpieczeństwa narodowego oraz koncepcji bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej

Pojęcie „bezpieczeństwo narodowe” jest różnie definiowane (por. Ciszek 2012b: 39-47). W latach 80. i na początku lat 90. ubiegłego wieku, w kontekście istniejących wówczas nauk wojskowych, ów termin definiowany był jako „stan równowagi między zagrożeniem wywołanym możliwością zaistnienia konfliktu a potencjałem obronnym” (Stankiewicz 1991: 73). Już pod koniec lat 90. i obecnie na gruncie nauk o bezpieczeństwie bezpieczeństwo narodowe postrzegane jest znacznie szerzej, wykraczając poza aspekt typowo wojskowy. W takiej perspektywie zwraca się uwagę, że jest ono „nie tylko ochroną narodu i terytorium przed fizyczną napaścią lecz również ochroną – za pomocą różnych środków – żywotnych interesów ekonomicznych i politycznych, których utrata zagroziłaby żywotności i podstawowym wartościom państwa” (Balcerowicz 1996: 10). W takim ujęciu zagadnienia militarne stanowią bardzo ważny, ale nie jedyny element szeroko pojmowanego bezpieczeństwa narodowego (nazywanego również bezpieczeństwem państwa).

W niniejszej publikacji akceptuje się tę drugą (szerszą) wersję rozumienia bezpieczeństwa narodowego, która zresztą jest już coraz bardziej popularna. W takim ujęciu dla bezpieczeństwa narodowego, oprócz bezpieczeństwa militarnego (wojskowego), wyróżnia się następujące aspekty (przedmiotowe obszary) bezpieczeństwa: polityczny, ekonomiczny (surowcowy, finansowy, technologiczny, rolny, żywnościowy *etc.*), ekologiczny, obywatelski, społeczny, kulturowy, ideologiczny, informacyjny, ludzki (por. Zajac 2009: 19). Pojawiają się

też nowe przedmiotowe kategorie bezpieczeństwa, wyprowadzane z już istniejących (jako ich uszczegółowienie) lub całkiem nowe, jak chociażby bezpieczeństwo energetyczne, zdrowotne, biologiczne lub biobezpieczeństwo itp.

W tak postrzeganym bezpieczeństwie narodowym (bezpieczeństwie państwa) wydziela się dwa ściśle ze sobą powiązane strukturalne obszary ochrony – bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego. Tworzą one środowisko bezpieczeństwa państwa. Bezpieczeństwo zewnętrzne dotyczy zagrożeń, które występują na zewnątrz państwa, i sposobów przeciwdziałania im. Mogą to być zagrożenia o charakterze militarnym (groźba interwencji wojskowej) albo te związane z sytuacją międzynarodową (np. krach finansowy na giełdach światowych, izolacja kraju na arenie międzynarodowej, embargo na handel itp.). Z tego powodu są one domeną polityki zagranicznej. Natomiast bezpieczeństwo wewnętrzne związane jest z zagrożeniami (i przeciwdziałaniem im), które występują wewnątrz państwa. Są to zagrożenia wynikające ze złego funkcjonowania państwa, związane z negatywnymi skutkami naruszenia porządku i interesu publicznego. Ten obszar bezpieczeństwa powiązany jest zatem z polityką wewnętrzną danego państwa.

Warto nadmienić, że ten podział na bezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne jest uproszczony. Obecnie coraz częściej granice pomiędzy tymi aspektami bezpieczeństwa się zacierają i są coraz bardziej płynne, niemniej jednak można uznać, że wchodzi w skład systemu bezpieczeństwa narodowego (państwa), w którym można wydzielić szereg innych elementów. System bezpieczeństwa państwa można byłoby zdefiniować jako „pewien uporządkowany układ elementów, który za pomocą odpowiednich instytucji, ustalonych reguł i procedur, ma na celu chronić państwo przed zagrożeniami, zwalczając lub zapobiegając im oraz utrzymywać jego optymalne funkcjonowanie” (Ciszek 2012b: 45).

Koncepcja bezpieczeństwa narodowego ukazana we wspomnianej Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2007 roku uwzględnia jej przedmiotowe sektory, które stanowią cele (zadania) dla polityki państwa (rozdz. 3, par. 3.1-3.8). Warto je zwięźle scharakteryzować:

1. Bezpieczeństwo zewnętrzne – mające na celu tworzenie jak najlepszego międzynarodowego otoczenia kraju i umacnianie pozycji Polski na arenie międzynarodowej. Głównym zadaniem jest rozwój przyjaznych stosunków z partnerami (NATO i Unią Europejską) i przeciwdziałanie negatywnym skutkom konfliktów, dysproporcji rozwojowych czy naruszeń międzynarodowego porządku prawnego.
2. Bezpieczeństwo militarne – skoncentrowane na obronie terytorium i niepodległości Polski, jej sojuszników oraz eliminacji zagrożeń zbrojnych, a także przeciwdziałaniu potencjalnym niepożądanym zmianom naruszającym stabilność wojskową w regionie.
3. Bezpieczeństwo wewnętrzne – nadrzędnym zadaniem w tej dziedzinie jest utrzymanie zdolności państwa do reagowania na zagrożenia dla bezpieczeństwa publicznego czy powszechnego, dotyczących ochrony porządku prawnego, życia, zdrowia i mienia obywateli oraz majątku narodowego przed bezprawnymi działaniami oraz skutkami klęsk żywiołowych, katastrof naturalnych czy awarii technicznych.
4. Bezpieczeństwo obywatelskie – głównym celem jest tutaj zapewnienie wszystkim obywatelom poczucia bezpieczeństwa i sprawiedliwości w ramach demokratycznego państwa prawa, a szczególnie usprawnienie działania sądów i prokuratury, skrócenie postępowań i zagwarantowanie skutecznego wykonania orzeczeń, ochronę konstytucyjnych praw i wolności oraz uelastycznienie procedur prawnych w aspekcie obrotu gospodarczego.
5. Bezpieczeństwo społeczne – nadrzędnym zadaniem państwa w tej dziedzinie jest zapewnienie poprawy jakości życia obywateli, ograniczenie sfery ubóstwa i wykluczenia społecznego, bezrobocia, rozwarstwienia społecznego i zniwelowania różnic pomiędzy wsią i miastem oraz poszczególnymi regionami, za pomocą aktywnej polityki społecznej oraz budowy społeczeństwa opartego na osiągnięciach nauki (wiedzy). Troska

- o stan zdrowia i podnoszenia sprawności fizycznej obywateli jest równie ważnym zadaniem w tym obszarze.
6. Bezpieczeństwo ekonomiczne – bezpieczeństwo państwa, aby było stabilne, musi być zbudowane na solidnych podstawach gospodarczych. Jest to również czynnik umacniający tożsamość narodową i pozycję kraju na arenie międzynarodowej. Aby zrealizować ów cel, należy zagwarantować bezpieczeństwo energetyczne, polegające na zapewnieniu dostępu do surowców oraz stabilnych i nieprzerwanych dostaw nośników energii oraz zwiększeniu efektywności i jakości oraz rozwoju krajowej energetyki (tradycyjnej, jak i jądrowej). Bardzo ważne jest także zagwarantowanie stabilności nakładów na wydatki związane z bezpieczeństwem narodowym oraz trwałym rozwojem gospodarczym kraju, włącznie z rozwojem przemysłu obronnego oraz infrastruktury transportowej i łączności.
  7. Bezpieczeństwo ekologiczne – Polska w tym obszarze chce zapewnić obywatelom wyższą jakość życia w zdrowym środowisku, poprzez ochronę środowiska przyrodniczego z zachowaniem procesów zrównoważonego rozwoju, zwłaszcza standardów Unii Europejskiej w tym zakresie, angażując się w międzynarodową współpracę na rzecz ochrony środowiska (np. przeciwdziałanie efektowi cieplarnianemu). Finansowanie ochrony środowiska będzie się odbywało za pomocą źródeł i mechanizmów opisanych w *Polityce Ekologicznej Państwa*. Bezpieczeństwo ekologiczne będzie miało na celu zachowanie równowagi przyrodniczej oraz trwałości procesów przyrodniczych zachodzących w biosystemie. Bardzo ważnymi zadaniami w tym obszarze jest przeciwdziałanie zanieczyszczeniom wód, powietrza, degradacji gleby oraz ograniczanie ryzyka wystąpienia katastrof ekologicznych (spowodowanych przyczynami naturalnymi lub antropogenicznymi).
  8. Bezpieczeństwo informacyjne i telekomunikacyjne – trzeba efektywnie chronić infrastrukturę telekomunikacyjną i informacyjną państwa przed próbami destrukcyjnego oddziaływania na nią (atakami). Polska powinna dążyć do rozbudowy

systemu telekomunikacyjnego i informacyjnego, rozwijając i budując własny system łączności satelitarnej, który pozwoli na szybki obieg informacji oraz zapewni funkcjonalność całemu państwu, chroniąc jego najważniejsze ogniwa (administrację rządową, siły zbrojne i inne kluczowe instytucje państwowe).

Podsumowując ukazane powyżej przedmiotowe sektory polskiej koncepcji bezpieczeństwa narodowego, należy stwierdzić, że wpisują się one w tradycyjny podział na bezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne państwa. Do bezpieczeństwa zewnętrznego w myśl przedstawionej koncepcji należałoby zaliczyć bezpieczeństwo militarne, natomiast do bezpieczeństwa wewnętrznego pozostałe sektory bezpieczeństwa, tj. bezpieczeństwo obywatelskie, społeczne, ekonomiczne, ekologiczne oraz informacyjne i telekomunikacyjne.

Jak już zauważono wcześniej, podział na bezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne jest zawsze pewnym uproszczeniem, dlatego że współcześnie czynniki o charakterze zewnętrznym i wewnętrznym wzajemnie na siebie oddziałują (sprzężenia zwrotne) w sposób cyrkularny, do tego stopnia, że – w myśl popularnej obecnie ogólnej teorii systemów – czasami trudno określić, który z nich stanowi przyczynę, a który skutek. Przedstawiona powyżej koncepcja wymienione przedmiotowe sektory traktuje zatem dość schematycznie; warto byłoby ująć je w sposób systemowy (nawiązując przy tym do ogólnej teorii systemów) i pokazać, jak poszczególne sektory bezpieczeństwa na siebie oddziałują, kształtując ogólny stan bezpieczeństwa narodowego.

Taki zarys filozofii systemowego postrzegania tego zagadnienia, w kontekście bezpieczeństwa ekologicznego, zostanie ukazany w niniejszym artykule. Oczywiście będzie on stanowił jedynie zarys koncepcji, gdyż jej pełna prezentacja byłaby możliwa jedynie w ramach odrębnego opracowania monograficznego. Nim się to uczyni, warto odnieść się do podstawowych kategorii z zakresu teorii systemów.

3. Wprowadzenie do filozofii systemowego postrzegania rzeczywistości

Ogólna teoria systemów, za ojca której uznaje się Ludwiga von Bertalanffy'ego, jest związana z pojęciem systemu (gr. *systema* – rzecz złożona). Za system można uznać dowolny obiekt fizyczny lub abstrakcyjny, w którym na podstawie przyjętego kryterium wyszczególniono istotne składowe i ściśle powiązane ze sobą w określony sposób elementy. Tworzą one razem pewną funkcjonującą całość, wyodrębnioną z określonego otoczenia.

Trzeba podkreślić, że system nie jest sumą elementów składowych jakiegoś zbioru. System jest bowiem integralnym i całościowym, „organicznym” tworem. Konkretna część (element) systemu nie może być postrzegana w oderwaniu od pozostałych elementów (komponentów) składowych. Co ważne, zmiana w jednym z komponentów systemu powoduje zmiany w całości. Struktura systemu może być ponadto zbudowana z podsystemów, czyli takich elementów, które same w sobie są systemami. Taki system określa się mianem nadsystemu. Elementy jednego systemu mogą również wchodzić w skład innych systemów. Należy tu podkreślić, że granice jednego systemu, choć występują, to nie zawsze muszą być wyraźne (por. Ciszek 2013: 53-55).

Tak pojmowaną koncepcję systemową można opisać za pomocą kilkunastu pojęć z zakresu ogólnej teorii systemów (autor niniejszego artykułu uczynił to już w przywołanej powyżej i zacytowanej poniżej monografii). Przydatne dla filozofii systemowego postrzegania rzeczywistości są zwłaszcza następujące terminy: *całościowość* (współzależność), *cyrkularność*, *ekwifinalizm* i *ekwipotencjalność* oraz *homeostaza*.

Całościowość znaczy, że system stanowi integralną strukturę przypominającą organizm, lecz – podobnie jak on – nie jest prostą sumą elementów składowych, ale całością. Dlatego poznanie poszczególnych komponentów tworu nie jest równoznaczne z poznaniem całego systemu. Cyrkularność rozumiana jest jako proces kołowy, który w przeciwieństwie do tradycyjnego schematu przyczynowo-skutkowego (liniowego)

nie ma zauważalnego początku i końca, ponieważ poszczególne elementy systemu za pomocą sprzężeń zwrotnych wzmacniają się wzajemnie do tego stopnia, że nie można z pewnością orzec, czyje zachowanie było przyczyną, a które jego skutkiem. Odbywa się to według schematu, że «a» powoduje «b», które z kolei wpływa na «c» – ono zaś zwrotnie oddziałuje na «a». Ekwiwifinalizm natomiast zakłada, że te same skutki w systemie mogą być spowodowane odmiennymi przyczynami, zaś ekwipotencjalność, że przyczyny pochodzące z identycznego źródła mogą prowadzić do różnych skutków. Homeostaza to termin zaczerpnięty z biologii (ekologii). Na gruncie analizowanej teorii pojęcie to znaczy, że system dąży do zachowania względnie stabilnego stanu równowagi funkcjonalnej.

(Ciszek 2013: 54-55)

W literaturze z zakresu nauk systemowych wyszczególnia się ponadto inne jeszcze terminy opisujące systemy, które też trzeba przytoczyć.

Przyjmuje się, iż system cechują: «granice» (wewnętrzne, czyli podsystemy oraz zewnętrzne – z otoczeniem; granice mogą być otwarte lub zamknięte), «entropia» (miara nieuporządkowania), «eksport i import materii i energii» (wymiana informacji z otoczeniem), «morfostaza» (tendencja do zachowania struktury), «morfogeneza» (tendencja do zmiany), «procesy regulacyjne» (sprzężenia zwrotne: ujemne lub dodatnie; pierwsze z nich mają na celu utrzymać równowagę lub strukturę systemu broniąc się przed jakąkolwiek zmianą traktowaną w kategoriach zagrożenia, te drugie zaś «otwarte» są na zmiany, które są nieuchronne i mogą «pozytywnie» wpłynąć na funkcjonowanie układu).

(Ciszek 2013: 55)

Zwolennicy teorii systemów otaczającą ich rzeczywistość postrzegają i interpretują właśnie w taki systemowy sposób. Takie podejście nazywają holistycznym i ma ono wymiar uniwersalny, gdyż za pomocą tej teorii można opisać funkcjonowanie poszczególnych

fragmentów otaczającego człowieka świata, a w zasadzie nawet całej rzeczywistości. Z tego też powodu tego typu teorię krytykuje się jako zbyt abstrakcyjną i przypominającą pewną metateoretyczną koncepcję zbliżającą się bardziej w stronę filozofii niż nauk stosowanych. Być może z tego powodu nie udało się na gruncie nauki wypracować jednej teorii systemów. Funkcjonują bowiem liczne mniej lub bardziej podobne teorie systemowe. Nie zagłębiając się jednak w szczegóły, taką ogólną filozofię (teorię) systemów można z powodzeniem przyjąć dla ukazania funkcjonującego systemu bezpieczeństwa państwa w kontekście bezpieczeństwa ekologicznego jako jej integralnego elementu (podsystemu). W takim ujęciu znajomość części z przytoczonych powyżej terminów (z zakresu ogólnej teorii systemów) będzie przydatna w dalszej części artykułu.

4. Bezpieczeństwo ekologiczne jako element systemu bezpieczeństwa narodowego

Ukazane sektory składające się na koncepcję bezpieczeństwa narodowego należy potraktować jako elementy całościowego układu, a mianowicie systemu bezpieczeństwa narodowego. Naturalnie każdy z tych elementów sam w sobie jest systemem, złożonym z jeszcze mniejszych elementów (zagadnienia tego jednak nie będzie się analizować, gdyż przekracza ono ramy niniejszej publikacji). Ukazane w Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2007 roku jej przedmiotowe sektory należy uporządkować i ująć w sposób systemowy. Należy tu podkreślić, że przytoczona polska koncepcja bezpieczeństwa narodowego jest niepełna, gdyż można wymienić jeszcze wiele innych przedmiotowych sektorów bezpieczeństwa, które wspomniany dokument pomija.

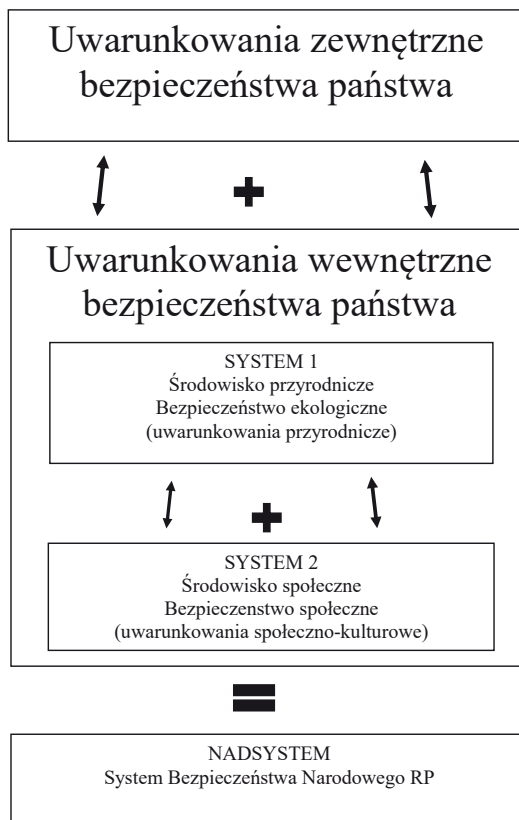
Poniżej przedstawiono zarys własnej propozycji systemowej koncepcji bezpieczeństwa narodowego. Ma ona charakter uproszczony, ponieważ obrała za punkt wyjścia omówioną wcześniej koncepcję bezpieczeństwa narodowego RP, która wymaga uzupełnień. Przedstawiona autorska koncepcja będzie więc jeszcze rozwijana i uzupełniana w innych publikacjach. Ponadto została ona ukierunkowana przede

wszystkim na wyeksponowanie aspektu ekologicznego – bezpieczeństwa ekologicznego. Zgodnie z założeniami teorii systemów, zaproponowana koncepcja ma charakter całościowy, współzależny. Zmiana w którymś z elementów tak postrzeganego systemu bezpieczeństwa narodowego pociąga zmiany w całym systemowym tworze. Ów system można przedstawić według poniższego schematu:

BEZPIECZEŃSTWO ZEWNĘTRZNE
UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE
(MIĘDZYNARODOWE)

BEZPIECZEŃSTWO ZEWNĘTRZNE
UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE
(MIĘDZYNARODOWE)

Rys. 1. Środowisko przyrodnicze w systemie (nadsystemie) bezpieczeństwa narodowego RP.

Źródło: opracowanie własne.

0. **Bezpieczeństwo ekologiczne – środowisko przyrodnicze (naturalne)** – (uwarunkowania przyrodnicze) – na ten element składa się środowisko przyrodnicze: ożywiona i nieożywiona przyroda. Jest to element „zerowy”, ponieważ stanowi fundament, na którym człowiek nadbudował swoją cywilizację i pozostałe systemowe elementy współtworzące jego bezpieczeństwo. Przyroda stanowi niezbędną podstawę do przetrwania i właściwego rozwoju człowieka,

jak i wszelkich ludzkich społeczeństw i cywilizacji, zachowując ich przyrodniczą, trwałą strukturę (morfostaza). Stanowi zatem podstawę jego bytu i życia, zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i zbiorowym. Uwarunkowania przyrodnicze kształtują ludzką gospodarkę, typy społecznego osadnictwa, oddziałują też na różne aspekty kultury materialnej, a także duchowej (por. Ciszek 2013: 190-192; 194-195). Społeczeństwo, które dba o równowagę w środowisku naturalnym, pozytywnie kształtuje bezpieczeństwo ekologiczne i – co za tym idzie – równowagę całego systemu (homeostazę). Uwarunkowania przyrodnicze i uzyskane na ich podstawie bezpieczeństwo ekologiczne (i poczucie takiego stanu) oddziałuje na inne aspekty ludzkiego społeczeństwa i ogólnego bezpieczeństwa. Z drugiej strony społeczeństwo i inne elementy bezpieczeństwa narodowego również oddziałują na przyrodę i powstałe na jej bazie bezpieczeństwo ekologiczne. Te wzajemne sprzężenia zwrotne obrazuje na rysunku obustronna strzałka. W myśl założeń teorii systemów, oddziaływanie te mają charakter cyrkularny (kołowy).

Poniżej zostaną ukazane pozostałe elementy systemu bezpieczeństwa narodowego, nadbudowane na przyrodzie w ramach społeczeństwa. Społeczeństwo bowiem osadzone jest w omówionej powyżej przyrodniczej podstawie (potraktowanej jako element „zerowy”). Ukazane poniżej elementy bezpieczeństwa narodowego współtworzą wewnętrzny aspekt bezpieczeństwa narodowego uwarunkowany społecznie, kształtują więc równocześnie bezpieczeństwo społeczne (por. rys. 1).

1. **Polityka** (bezpieczeństwa) **państwa – państwo** – (uwarunkowania polityczne) – polityka to świadoma działalność określonej zbiorowości, która ma na celu realizować określone grupowe cele danej zbiorowości (społeczeństwa), na ogół w ramach jej ważnej instytucji społecznej, jaką jest państwo. W wymiarze państwowym polityka skupia się zazwyczaj na problemach gospodarczych, kulturowych, społecznych i militarnych. Istotnie, bez polityki jako formy działalności państwa byłoby niemożliwie kształtowanie bezpieczeństwa narodowego. Polityka bowiem kształtuje wszystkie dziedziny życia społecznego, rozwijającego się w granicach państwa. To za pomocą

polityki i jej instrumentów można kształtować ochronę środowiska, w przypadku państw pozytywie ustosunkowanych do idei ochrony przyrody. Za pomocą odpowiednich przepisów (procesów regulacyjnych) można prowadzić do systemowych zmian (morfogeneza), które mają dobry wpływ na jakość i stan środowiska (dodatnie sprzężenia zwrotne), ewentualnie blokując negatywne skutki oddziaływania człowieka na środowisko, utrzymywać jej dotychczasowy stan (morfostaza) i strukturę (np. stosując prawny system kar za niszczenie przyrody – ujemne sprzężenia zwrotne). W ten sposób polityka państwa kształtuje nie tylko bezpieczeństwo ekologiczne (polityka ekologiczna), oddziałując na przyrodę, ale i na całe społeczeństwo czy naród, wpływając na stan bezpieczeństwa społeczeństwa i całego państwa. I na odwrót. Społeczeństwo oddziałuje zwrotnie (sprzężenia zwrotne), w odpowiedni sposób (pozytywnie lub negatywnie) wpływając na stan środowiska przyrodniczego, a także wyznacza cele do realizacji w ramach polityki państwa, kształtując również pewną wizję polityki bezpieczeństwa.

2. **Bezpieczeństwo obywatelskie** (uwarunkowania prawne) – polityka państwa realizuje swoje cele za pomocą prawa. Bezpieczeństwo obywatelskie w państwie o ustroju demokratycznym ma na celu zapewnić obywatelom poczucie sprawiedliwości. Sprawiedliwość ma również swój wydźwięk ekologiczny. Obywatele mają prawo w równym stopniu korzystać z walorów środowiska. Dobra jakość środowiska przekłada się na zdrowie i jakość życia obywateli. Widać tu związki bezpieczeństwa ekologicznego z bezpieczeństwem społecznym. Na realizację takiego społecznego celu powinny być nastawione prawo ekologiczne i polityka ekologiczna państwa, a także indywidualna aktywność obywateli danego państwa.

3. **Bezpieczeństwo ekonomiczne** (uwarunkowania ekonomiczne) – ekonomia to bardzo ważny aspekt bezpieczeństwa narodowego, stanowi bowiem materialną bazę rozwoju społeczeństwa i wszystkich sektorów bezpieczeństwa. Sfera ta dotyczy zwłaszcza gospodarki kraju, jaka daje utrzymanie ludziom, którzy zamieszkują dane państwo. Rozwój gospodarczy kraju uzależniony jest również od zasobów środowiska naturalnego, zwłaszcza tych związanych

z zapewnieniem energii. Widać tu związki bezpieczeństwa ekologicznego (uwarunkowań przyrodniczych) z bezpieczeństwem ekonomicznym i energetycznym państwa. Można zaobserwować też związki z bezpieczeństwem społecznym. Brak pieniędzy, ubóstwo, brak pracy negatywnie wpłyną na jakość życia i zdrowia obywateli (społeczeństwa). Kraj, który się nie rozwija, skazany jest na niebyt. Rozwój kraju z konieczności prowadzi zatem do zniszczeń w środowisku przyrodniczym. Rabunkowa eksploatacja przyrody, podobnie jak i brak rozwoju, nie jest jednak dobrym rozwiązaniem. Na gruncie polityczno-prawnym należy zatem wypracować taki model zrównoważonego rozwoju kraju, który zapewni z jednej strony rozwój społeczno-gospodarczy, a z drugiej będzie racjonalnie chronił przyrodę.

4. Wyżej wymienione elementy, tj. przyroda – bezpieczeństwo ekologiczne (uwarunkowania przyrodnicze – element „zerowy”) – plus polityka (bezpieczeństwa) państwa (uwarunkowania polityczne – element 1) wraz z bezpieczeństwem obywatelskim (uwarunkowaniami prawnymi – element 2) oraz bezpieczeństwem ekonomicznym (uwarunkowaniami ekonomicznymi – element 3) kształtują **bezpieczeństwo społeczne**, a w wymiarze jeszcze szerszym – **bezpieczeństwo wewnętrzne**. Ma ono z kolei charakter wielowymiarowy i społeczno-przyrodniczy. I tak przykładowo, uwarunkowania przyrodnicze mają wpływ na zdrowie, jakość i długość życia ludzi. Uwarunkowania ekonomiczne z kolei oddziałują też na standard i styl życia oraz zarobki obywateli, które mogą, choć nie muszą, przełożyć się na wyższą jakość życia i stan zdrowotny społeczeństwa, lepszego dostępu obywateli do usług prawnych itp. Państwa zasobne finansowo na ogół są bardziej stabilne w sferze bezpieczeństwa wewnętrznego. Z drugiej strony uwarunkowania społeczne (społeczeństwo) wpływają na wymienione wcześniej sektory (elementy) bezpieczeństwa narodowego. I tak, w interesującym nas aspekcie ekologicznym społeczeństwo, oddziałując na środowisko przyrodnicze, w którym jest osadzone, zmienia je w odpowiedni sposób (pozytywnie, sprzyjając ochronie przyrody, lub negatywnie, degradując ją). Społeczeństwo w ten sposób kształtuje odpowiedni poziom bezpieczeństwa ekologicznego. Stan bezpieczeństwa ekologicznego powstaje dopiero pod wpływem

oddziaływania społeczeństwa na przyrodę. Bardzo ważna jest tutaj taka cecha społeczeństwa, jak kultura, która wyznacza stosunek ludzi także do otaczającej ich przyrody i wartościuje ją. Dlatego można mówić o uwarunkowaniach społeczno-kulturowych wobec bezpieczeństwa ekologicznego, jak i bezpieczeństwa w ogóle. Społeczeństwo oddziałuje też na odpowiednią politykę (i prawo krajowe), która realizuje ważne społecznie cele. Polityka ta może mieć również charakter proekologiczny lub antyekologiczny, a w kontekście gospodarczym odpowiednie przepisy prawne mogą sprzyjać zrównoważonemu rozwojowi lub być nastawione na rozwój intensywny.

5. **Bezpieczeństwo militarne – obronność** – (uwarunkowania militarne) – wszystkie opisane powyżej sektory (elementy) bezpieczeństwa narodowego kształtują bezpieczeństwo militarne. Bardzo często aspekt militarny bezpieczeństwa postrzega się jako obronność. Pojęcie obronności może jednak być ujmowane szeroko, przekraczając aspekt zbrojny, i może być rozumiane jako środek do zapewnienia bezpieczeństwa państwu we wszystkich jego obszarach, wykraczając daleko poza kwestie typowo wojskowe. Bezpieczeństwo militarne, jak i obronność (w wąskim lub szerokim znaczeniu) niewątpliwie budowane są na podstawie wszystkich omówionych wcześniej zagadnień. I tak, środowisko przyrodnicze, jego położenie, zasoby, surowce, ukształtowanie terenu i inne cechy mają wpływ na kwestie militarne (np. walka w górach, rozwój floty wojennej w krajach posiadających dostęp do morza czy oceanu, rozwój partyzantki w krajach zasobnych w lasy itp.), a także kształtują politykę obronną. I odwrotnie, armia i wojsko mają wpływ na stan środowiska przyrodniczego (prowadząc do zniszczeń w jej zasobach). Pokój może mieć zatem nie tylko wymiar humanistyczny, ale i ekologiczny. Stan liczebny społeczeństwa, ich stan zdrowotny, wykształcenie mają wpływ na ogólny stan, liczebność i wyszkolenie sił zbrojnych. Dobra gospodarka kraju może natomiast zostać przestawiona na potrzeby wojskowe i obronne. Potencjał obronny krajów rozwiniętych jest znacznie wyższy (np. przemysł zbrojeniowy). Kraje zasobne finansowo mogą również więcej środków przeznaczać na obronność. Wojsko i zamówienia na potrzeby militarne wpływają też zwrotnie na bezpieczeństwo społeczne.

Wojsko często wspiera rozwój gospodarki (przemysł obronny) i daje ludziom zatrudnienie.

6. **Bezpieczeństwo teleinformacyjne** (uwarunkowania informacyjne) – ten aspekt bezpieczeństwa przenika wszystkie omówione powyżej dziedziny. Współcześnie bowiem wszystkie sektory bezpieczeństwa państwa połączone i koordynowane są za pomocą urządzeń telekomunikacyjnych i informatycznych, w jeden globalny i funkcjonalny system. Dlatego system teleinformatyczny kraju narażony jest na ataki (cyberterroryzm). Trzeba go zatem chronić. Współczesne społeczeństwa nie są w stanie rozwijać się bez dostępu do wiedzy i nauki (informacji), które są podstawą dla rozwoju nowych technologii w różnych obszarach (czynnik pozytywny), w tym i w ochronie środowiska (tzw. zielone technologie). Na wiedzy i nauce opiera się komputeryzacja i automatyzacja wielu dziedzin społecznego życia (społeczeństwo informacyjne). Uwarunkowania informacyjne pozwalają połączyć państwo w jedną globalną sieć. Czynnikiem negatywnym, zakłócającym rozwój nowoczesnego, poprzemysłowego społeczeństwa, jest zatem brak dostępu do obiektywnych informacji. Technologia naturalnie może też mieć negatywny wpływ na człowieka i jego zdrowie (np. mniej ruchu) czy na środowisko naturalne, niemniej jednak współcześnie jest ona nie do uniknięcia. Trzeba zatem korzystać z technologii w sposób rozsądny i w celu zrealizowania dobra wspólnego.

Informacyjny aspekt współczesnej cywilizacji powoduje, że społeczeństwa uzależnione są coraz bardziej od wpływów zewnętrznych o charakterze międzynarodowym i globalnym.

7. **Bezpieczeństwo zewnętrzne** (uwarunkowania zewnętrzne, międzynarodowe i globalne) – otacza ono cały system bezpieczeństwa narodowego. Tradycyjnie bezpieczeństwo zewnętrzne państwa (narodu) wiąże się z bezpieczeństwem militarnym (obroną terytorium przed agresją zbrojną). I słusznie. Jednak współcześnie wszystkie omówione dotychczas elementy bezpieczeństwa narodowego uzależnione są od uwarunkowań zewnętrznych, o charakterze międzynarodowym i wręcz globalnym. Te związki są silne do tego stopnia, że niektórzy autorzy sądzą, iż klasyczny podział na bezpieczeństwo

zewnątrzne i wewnętrzne stracił na znaczeniu. Rzeczywiście, bezpieczeństwo wewnętrzne kraju uwarunkowane jest dzisiaj procesami płynącymi z zewnątrz. Państwo jest układem (systemem) otwartym i na te procesy należy się w odpowiedni sposób przygotować, wzmacniając ich pozytywne skutki, neutralizując jednocześnie ich negatywne następstwa, przed którymi trzeba się chronić (bronić), i to nie tylko w wymiarze militarnym. Bardzo ważna jest bowiem międzynarodowa (globalna) sytuacja finansowa, która w odpowiedni sposób, korzystny lub niekorzystny, wpływa na krajową gospodarkę (np. kryzys ekonomiczny zmniejszający popyt, prowadzący w efekcie do bankructwa przedsiębiorstw eksportujących swoje wyroby). Ów stan w dziedzinie światowych finansów oddziałuje w odpowiedni sposób na sytuację finansową danego kraju i jego obywateli. Co raz większą rolę w kształtowaniu gospodarki danego kraju mają też korporacje transnarodowe, które narzucają państwu odpowiedni model gospodarki, nierzadko polityki (zjawisko to może mieć zresztą swoje złe, jak i dobre strony). Międzynarodowy handel, transport czy transfer technologii, kapitału itp. wpływa na bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Również zagrożenia ekologiczne mają swój wymiar globalny, przekraczający granice konkretnego państwa. Dla ich zażegnania potrzebna jest międzynarodowa współpraca w dziedzinie polityki ekologicznej. Ponadnarodowe sojusze polityczne i wojskowe również mają przełożenie na bezpieczeństwo państwa w wymiarze militarnym. Sprowadzanie surowców energetycznych z zagranicy (lub innych niezbędnych produktów), a także ich eksport również rodzą określone reperkusje polityczne. Kraj także zwrotnie oddziałuje na sytuację międzynarodową. Wchodząc w skład odpowiednich organizacji międzynarodowych i sojuszy politycznych czy militarnych, wpływamy również na innych członków tych organizacji czy wspólnot. Należy jednak mieć na uwadze, że największy wpływ na kontekst międzynarodowy mają państwa silnie rozwinięte ekonomicznie i militarnie (Polska na ich tle jest co najwyżej „średniakiem”).

Każdy z tych wyżej wymienionych systemowych elementów można byłoby też ujmować oddzielnie jako system sam w sobie i wydzielić w nich jeszcze mniejsze części. W takim ujęciu każdy z wymienionych

podstawowych, systemowych elementów należy traktować jako podsystemy współtworzące nadsystem bezpieczeństwa narodowego RP. Ponadto w ujęciu wertykalnym (por. rys. 1) element „zerowy” – środowisko przyrodnicze (przyrodę) można uznać za podsystem 1. Natomiast elementy 1-3, tworzące nadbudowane na przyrodzie środowisko (bezpieczeństwo) społeczne (bezpieczeństwo wewnętrzne, element 4), łącznie z obronnością (element 5) i z przenikającym te wszystkie systemowe elementy wymiarem informacyjnym (element 6) – za podsystem 2. Te dwa podsystemy współtworzą łącznie nadsystem bezpieczeństwa narodowego RP, który otacza i kształtuje, oddziałuje nań otoczenie zewnętrzne – międzynarodowe i globalne (bezpieczeństwo zewnętrzne, element 7). Nadsystem (system) bezpieczeństwa narodowego funkcjonuje prawidłowo wówczas, gdy te dwa jego główne podsystemy znajdują się w stanie równowagi (homeostazy).

Tak pojmowane systemowe środowisko bezpieczeństwa z kolei otacza i oddziałuje na osobę ludzką, która w nim żyje, a w skali szerszej, na cały złożony z osób naród czy społeczeństwo, co symbolizuje na rys. 1 *clipart* „osoba”. Osoba ludzka nie jest tylko przedmiotem oddziaływania systemu bezpieczeństwa narodowego, lecz sama na niego oddziałuje, będąc jego kreatorem (owe oddziaływania obrazuje na rys. 1 obustronna strzałka). Ludzie bowiem za pomocą odpowiednich instytucji społeczno-politycznych kierują systemem bezpieczeństwa państwa i odpowiadają za wykonywanie na jego rzecz odpowiednich działań. Osoba ludzka stanowi zatem (w ujęciu metafizycznym) byt, który jest podmiotem bezpieczeństwa narodowego (państwa). Bez zespołu osób nie byłoby bowiem społeczeństwa, narodu czy państwa, których istnienie jest wtórne wobec istnienia konkretnego człowieka (por. Ciszek 2013: 184-187).

5. Zakończenie

Podsumowując, w niniejszym artykule ukazano system bezpieczeństwa narodowego RP z uwzględnieniem bardzo ważnej roli bezpieczeństwa ekologicznego. Model ten nadaje się też do zobrazowania innych niż polski systemów bezpieczeństwa państwa. Na

podstawie przeprowadzonych analiz (badań) należy stwierdzić, że bezpieczeństwo narodowe stanowi system złożony z różnych przedmiotowych obszarów (elementów) kształtujących jego całościowy stan bezpieczeństwa. Zmiana w którymś z jego systemowych elementów automatycznie oddziałuje na inne, prowadząc w efekcie do przeobrażenia całego systemu. Obniżenie poziomu bezpieczeństwa w jednym z jego elementów obniża poziom bezpieczeństwa całego systemu (lub przeciwnie, zwiększenie poziomu bezpieczeństwa w jednym z jego elementów składowych prowadzi do zwiększenia bezpieczeństwa systemowej całości). Dotyczy to także bezpieczeństwa ekologicznego. Należy jednak orzec, że na tle innych elementów systemu bezpieczeństwa narodowego wyróżnia się. Bezpieczeństwo ekologiczne (przyrodę) należy bowiem uznać za jeden z najważniejszych elementów systemu bezpieczeństwa państwa. Przyroda (środowisko naturalne) stanowi bowiem podstawę dla funkcjonowania i utrzymania całego systemu (nadsystemu) bezpieczeństwa narodowego. Przecież ludzkie społeczeństwa (naród) nadbudowały swoje bytowanie na przyrodzie. Bez przyrody nie będzie zatem człowieka, narodu, państwa (i jego rozwoju) i co za tym następuje, systemu bezpieczeństwa narodowego.

Ochronę przyrody (bezpieczeństwo ekologiczne) należy więc uznać za żywotny interes narodowy, przewyższający swoją rangą ważny interes narodowy, który przypisano bezpieczeństwu ekologicznemu w Strategii Bezpieczeństwa Narodowego z 2007 roku (rozdz.1, par. 1.1, p.13). Wynika to z faktu, że interesy żywotne związane są z przetrwaniem obywateli. Ludzie nie przetrwają jednak bez środowiska przyrodniczego (Ciszek 2012a: 36). Być może opracowujący wspomnianą Strategię kierowali się okolicznością, że stan środowiska naturalnego (jego bioróżnorodność i rozmiary) w Polsce, w porównaniu do innych krajów, jest o wiele lepszy. Z tego powodu ochronie środowiska przypisali ważny, ale jednak nie żywotny interes narodowy, który stanowi rangę wyższą [najwyższą]. Warto jednak bardziej dbać o stan środowiska przyrodniczego teraz niż potem, gdy zostanie ono bezpowrotnie zniszczone.

Bibliografia

- Balcerowicz B. (oprac. pod kier.), 1996, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa.
- Ciszek M., 2012a, *Bezpieczeństwo ekologiczne i zrównoważony rozwój w aspekcie Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, *Studia Ecologiae et Bioethicae*, Vol. 10 (1), 29-41.
- Ciszek M., 2012b, *Teoretyczne podstawy bezpieczeństwa państwa, Doctrina*. *Studia Społeczno-Polityczne*, Vol. 9, 39-47.
- Ciszek M., 2013, *Filozofia ekologii rodziny ludzkiej w systemie środowiska społecznego, kulturowego i przyrodniczego. Studium społeczno-filozoficzne z zakresu bezpieczeństwa ekologicznego*, Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, Siedlce.
- Hull Z., 2008, *Bezpieczeństwo ekologiczne* (hasło), w: Ciszek M. (red.), *Słownik bioetyki, biopolityki i ekofilozofii*, wyd. Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, Warszawa, 28.
- Stankiewicz W., *Bezpieczeństwo narodowe a walki niezbrotne. Studium*, Warszawa 1991.
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2007.
- Zajac M., 2009, *Bezpieczeństwo państwa*, w: Wojtaszczyk K. A. i Materska-Sosnowska A. (red.), *Bezpieczeństwo państwa*, wyd. Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa, 17-30.